

ՖՐՕՄՕՆ ԿՐՏՍԵՐ

ԵՐ

ՌԻՍԼԵՐ ԱԻԱԳ

ԵՐՐՈՐԴ ԳԻՐԳ

II

Բացատրութիւն:

Իսկապէս ժամանակն էր, որ գար դատաւորը:

Սիդօնին, գլուխը կորցրած, պտոյտ էր գալիս պարիզեան յորձանքի մէջ: Հէնց իր թեթեւութեան չնորհիւ նա դեռ եւս կարողանում էր մնալ ջրի երեսին. բայց նրա անշափ ծախսերը, ցուցամով շռայլութիւնը, հետզհետէ աւելի ու աւելի մեծ չափով արհամարհանքով վերաբերուելը վայելչութեան ամենատարական պահանջներին, — այդ բոլորը ցոյց էր տալիս, որ նա չուտով գնալու էր ջրի տակը, քաշ տալով իր հետ իր ամուսնու պատիւը և գուցէ նաեւ իր խենթութիւններից քայքայուած խոշոր առևտրական տան հարստութիւնն ու անունը:

Այն միջավայրը, որի մէջ ապրում էր նա այժմ, աւելի եւս շտապեցնում էր նրա կորուստը: Պարիզում, մանր վաճառականների թաղերում, որոնք բոլորովին նման են չարական ու բամբասանէր գաւառներին, նա ստիպուած էր մի քիչ զգոյշ պահել իրան, բայց Անիէրում, իր ամարանոցում, որ շրջապատուած էր դերասանների շալէններով, կասկածելի ընտանիքներով և արձակուրդ վայելող գործակատարներով, նա այլ եւս չէր քաշուած ողնջից: Նրա շուրջը այգտեղ տիրում էր անառակութեան մթնոլորտ, որ նա չնչում էր առանց տհաճութեան, որովհետեւ իսկ և իսկ նրա ճաշակովն էր այդ: Երեկոները, նստած իր փոքրիկ պարտէզում, նա զուարճանում էր պարահանդիսային երաժշտութիւն լսելով:

Ատրճանակի մի հարուած, որ թնդաց մի գիշեր դրացի տան մէջ ու սկսեց ամբողջ շրջակայքը զբաղեցնել մի տափակ ու յիմար սիրահարական դէպքով, առիթ դարձաւ նրա համար երազելու:

նոյնպիսի արկածների մասին: Նա ինք էլ կ'ուզէր ունենալ այդպիսի պատմութիւններ: Բոլորովին կորցնելով չափը թէ խօսակցութեան և թէ վարմունքի մէջ, նա կամ, Տրուվիլի ու Հուլգէտի^{*} գողարիկ տիկիւններին նմանելով, կարճ ներքնազգեստ հագած ու երկար փայտը ձեռքին գնում էր զբօսնելու Անիէրի գետափում, կամ թէ մնում էր տանը, առաւօտեան զգեստով, իր հարեանուհիներին նման բոլորովին անգործ ու հազիւհազ ուշք զարձնելով տան վրայ, ուր ծառաները աննկատելի կերպով կողոպտում էին նրան, ինչպէս մի կօկօտի: Եւ այդ կիւնը, որին ամեն առաւօտ տեսնում էին ձի հեծած զբօսնելիս, ամբողջ ժամերով նստած զրոյց էր անում իր աղախնի հետ իրանց չըջապատող տարօրինակ ընտանիքների մասին:

Փոքր առ փոքր նա հասաւ իր առաջուան դիրքին և նոյն իսկ աւելի ստոր աստիճանի: Հարստութեան ու դիրքի տէր բուրժուազիայից, որի կարգն էր անցել իր ամուսնութեան շնորհիւ, նա արագ-արագ դահավիժւում էր դէպի պահովի կնոջ աստիճանը: Շարունակ ճանապարհորդելով նոյն վագօններում՝ օտարոտի զգեստներ հագած և մազերը շան պէս աչքներին քաշած կամ Բրաբանտեան ժէնէպիէվայի^{**} նման մէջքներին շաղ տուած՝ անվայել կանանց հետ, նա վերջ ի վերջոյ սկսեց նմանել նրանց: Երկու ամիս նա մազերը չէկ ներկած էր ման գալիս, ի մեծ զարմանս Ռիսլէրի, որ ապշած էր մնացել, թէ ինչո՞ւ են յանկարծ փոխել իր տիկնիկը: Ինչ վերաբերում է ժօրժին, բոլոր այդ արտառոց վարմունքները նրան հաճոյք էին պատճառում և նրանց շնորհիւ Սիդօնին տասը կնոջ համ էր տալիս նրան: Ժօրժն էր նրա իսկական ամուսինը, տան իսկական տէրը:

Սիդօնիին զուարճացնելու համար, նա հասարակութեան նման մի տեսակ բան էր ստեղծել նրա շուրջը, որ բաղկացած էր իր ամուրի ընկերներից, մի քանի քէֆ սիրող առևտրականներից և որի մէջ գրեթէ երբէք չէր լինում ոչ մի կին: Կանայք լիճ պէտք էին. նրանք շատ սուր աչքեր են ունենում: Տիկին Դօքսօնը նրանց միակ բարեկամուհին էր:

Նրանք կազմակերպում էին մեծ ճաշկերոյթներ, զբօսանքներ գետի վրայ, հրավառութիւն: Օրէցօր խեղճ Ռիսլէրի գրութիւնը աւելի ու աւելի ծիծաղելի և անվայել էր դառնում: Ե-

*) Ծովային լողալաններ: Ծ. Թ.

**) Հին առասպելի հերոսուհի, որ, կասկածուելով ամուսնական անհատարմութեան մէջ, մահուան էր դատապարտուել և, ծառայի ձեռքով փրկուելով, մի քանի տարի ապրել էր քարայրում, ուտելու համար ունենալով միայն վայրի արմատներ, իսկ մարմինը ծածկելու համար՝ սկիական մազերը:

բեկոնները յոգնած ու վատ հագնուած տուն վերադառնալիս՝ նա պէտք է իսկոյն գնար իր սենեակը հագուստը փոխելու:

— Ծաշին հիւրեր ունենք, — ասում էր նրան կինը, — չտապեցէք:

Եւ նա վերջինն էր նստում ճաշի, շուրջանակի ձեռք տալով բոլոր հիւրերին, Ֆրոմօն կրտսերի բարեկամներին, որոնց անունները հազիւ գիտէր ինքը: Տարօրինակ բան. գործարանի գործերի մասին էլ յաճախ խօսակցութիւն էր լինում այդ ճաշերի ժամանակ, ուր ժօրժը բերում էր իր ժողովարանի ծանօթներին, վստահ լինելով այն բանի վրայ, որ ինքն էր ծախսերը անողը:

«Գործի նախաձաշեր ու ճաշեր»։ Ռիսլէրի համար այդ խօսքերը ամեն ինչ բացատրում էին, — և՛ իր առևտրակցի մըշտական ներկայութիւնը, և՛ հիւրերի ընտրութիւնը, և՛ հրաշալի զգեստները Սիդօնիի, որ զուգուած էր ու կօքէտութիւններ անում առևտրական տան շահերի համար: Ֆրոմօն կրտսերին յուսահատեցնում էր իր սիրունու այդ կօքէտութիւնը: Օրուայ ամեն ժամերին, անհանգիստ ու կասկածոտ, գալիս էր նա, ուզելով յանկարծակի բռնել և վախենալով երկար մենակ թողնել այդ ծածկամիտ ու փշացած արարածին:

— Ո՞րտեղ է լինում մարդը... հեղինական ձևով հարցնում էր Գարդինուս պապը իր թոռից... Ինչու այսքան ուշ-ուշ է գալիս այստեղ:

Կլէրը արդարացնում էր ամուսնուն, բայց այդ յարատև բացակայութիւնը սկսում էր անհանգստացնել նրան: Այժմ նա լալիս էր՝ ամեն օր հացի ժամանակ ստանալով փոքրիկ տոմսեր ու հեռագիրներ, թէ՛ «Այս երեկոյ ինձ չը սպասես, սիրելիս: Ես կարող եմ գալ Սալինի միայն վաղը կամ միւս օրը՝ գիշերուայ գնալքով»:

Տխուր-տխուր ճաշում էր խեղճը ամուսնու դատարկ տեղի առաջը նստած և զգում էր, որ մարդը ստում է իրանից, թէև չը գիտէր, որ նա դաւաճանում է իրան: Ո՞րքան մաքամողոր էր լինում ամուսինը, երբ մի սր և է ընտանեկան տօնի կամ մի ուրիշ պատճառով ակամայից մնում էր տանը, ինչպէս ընտրութիւն էր պահում նա՝ իրան զբաղեցնող հարցերի մասին: Սիդօնիի հետ միայն հեռուից հեռու յարաբերութիւն ունենալով, Կլէրը ամենևին չէր իմանում, թէ ինչեր են տեղի ունենում Անիէրում, բայց երբ ժօրժը շտապ-շտապ և ժպտերես հեռանում էր Սալինիից, նա, միայնակ մնալով, տանջւում էր խուլ կասկածներից և, ինչպէս առհասարակ այն մարդիկ, որոնք մի մեծ դժբախտութիւն են սպասում, յանկարծ անհուն

գատարկութիւն էր զգում սրտումը, որի մէջ կարծես տեղ էր պատրաստուում մի մեծ աղէտի համար:

Կլէրի ամուսինն էլ նոյնքան անբախտ էր, որքան և ինքը, Կլէրը Անսիրտ Սիդօնին կարծէք զուարճութիւն էր զգում ներքան տանջելով: Նա ամենքին թոյլ էր տալիս, որ սիրաշահն իրան: Վերջերքս ամեն օր գալիս էր նրա մօտ, հետը յուղիչ գուէտներ երգելու, ինչ-որ մի իտալական տենօր Տուլուզից^{*)}, պ. Կաղաբօն, Կաղաբօնի մականուանուած, որ ծանօթացել էր նրա հետ տիկին Դօրսօնի միջոցով: Ժօրժը, նախանձից տանջուելով, կեսօրից յետոյ թռչում էր Անիէր, երեսի վրայ էր թողնում ամեն ինչ և արդէն սկսում էր գտնել, թէ Ռիսէրը լաւ չի հսկում իր կնոջ վրայ: Նա ուզում էր, որ Ռիսէրը կոյր լինի միմիայն իր վերաբերմամբ:

Օ՛, եթէ ինքը լինէր նրա ամուսինը, ինչպէս պինդ հուպ տուած կը պահէր նրան: Բայց նա ոչ մի իրաւունք չունէր Սիդօնի վրայ և Սիդօնին առանց ալիսալութեան ասում էր այդ բանը նրա երեսին: Բայց այդ, չնորհիւ տրամաբանութեան անդիմադրելի ոյժին, որ երևան է գալիս յաճախ նոյն իսկ ամենալիմար գլուխներում, նա երբեմն-երբեմն ինքն իրան ասում էր, որ ինքը, իբրև ուրիշին խտրող, թերևս արժանի է նոյնպէս խաբուած լինելու: Այսպէս թէ այնպէս՝ տխուր կեանք էր նրա կեանքը: Ամբողջ ժամանակը նա զբաղուած էր գոհարները կամ թանկագին կտորների մի խանութից միւսը վաղելով և գլուխ ջարդելով, թէ ինչ ընծայ տայ նրան, ինչ սիրալիրի գտնի նրա համար: Օ՛, շատ լաւ էր ճանաչում նա Սիդօնիին: Նա գիտէր, որ այդ կնոջը կարելի է զուարճացնել գոհարներով, բայց չի կարելի երկար ժամանակով զբաւած պահել, և որ այն օրը, երբ նա սկսի ձանձրանալ...

Բայց Սիդօնին դեռ չէր ձանձրանում: Նրա վարած կեանքը բոլորովին իր սրտի ուղածովն էր և նա վայելում էր այն ամբողջ բախտաւորութիւնը, որին կարող էր երբեքից հասնել: Այն սիրոյ մէջ, որ նա տածում էր դէպի ժօրժը, չը կար ոչինչ ոչ հրաբորբոք, ոչ ոռմանտիկական: Ժօրժը նրա համար ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ մի երկրորդ ամուսին, աւելի երիտասարդ և մանաւանդ աւելի հարուստ, քան առաջինը: Իրանց չնութիւնը լիովին բուրժուականացնելու համար՝ նա իր ծնողներին էլ բերել էր տուել Անիէր և, բնակեցնելով նրանց քաղաքի ծայրում, սնափառ ու կամաւորապէս կոյր հօրից և գորովալից ու դեռ չլացած մօրից ստեղծել էր իր համար մի պատուա-

*) Քաղաք Ֆրանսիայում:

ւոր շրջափայր, որին նա այնքան աւելի կարճ էր զգում, որքան աւելի խրոււմ էր անառակութեան մէջ:

Ամեն ինչ չափուած ու ձեւուած էր այդ փշացած գլխում, որ կշռադատում էր անառակութիւնը ամենաստոր կերպով, և թւում էր, թէ նրա կեանքը շարունակուելու է միշտ այդպէս անդորր, երբ յանկարծ լոյս ընկաւ Ֆրանց Ռիպէրը:

Նրան տեսնելուն պէս Սիդօնին հասկացաւ, որ իր անդորրութիւնը վտանգուած է և որ իր ու նրա մէջ տեղի է ունենալու մի շատ կարևոր բան:

Նոյն րոպէին և եթ նա կազմեց իր ծրագիրը Այժմ պէտք էր միայն իրագործել այդ ծրագիրը:

—

Նրանց մտած տաղաւարը մի կլոր ու ընդարձակ սենեակ էր չորս պատուհանով, որոնցից տարբեր-տարբեր տեսարաններ էին երևում, և կահաւորուած էր ամառային միջօրէական հանգըստեան համար, օրուայ չոր ժամերի համար, երբ մարդ ապաստան է փնտռում արևից և պարտէզի միջատների բզզոցից: Ամբողջ պատի երկայնութեամբ ձգուած էր մի լայն ու շատ ցածիկ բազմոց: Սենեակի մէջտեղում դրուած էր մի փոքրիկ ու նոյնպէս շատ ցածիկ չինական սեղան, ծանրաբեռնուած աշխարհիկ գրական հանդէսների ջոկջոկատուած համարներով:

Պաստառները թարմ էին և չթեղէնի նաշխերը—կապտագոյն եղէգների մէջ թռչկոտող թռչուններ—յիբաւի նմանում էին ամառային երազի, մի թեթև պատկերի, որ սաւառնում է փախուող աչքերի առաջ: Ծածկած վարագոյրները, յատակին փռած խտրը և Վիրգինիայի յասմիկը, որ գրսեից հիւսւում էր ամբողջ վանդակապատին, շատ զով էին պահում տաղաւարը, որ զովութիւն էր ստանում նաև կողքովը հոսող գետից, որ ծփում էր անդադար և իր մանր ալիքներով զարկւում փերին:

Ներս մտնելուն պէս Սիդօնին նստեց, ոտով մի կողմ հրելով սպիտակ շրջազգեստի երկար տուտը, որ ձեան չերտի նման փոռեց բազմոցի ներքեւում, և այդպէս նստած սպասում էր, աչքերը՝ պայծառ, բերանը՝ ժպտուն և փոքրիկ գլուխը, որին աւելի ևս քմահաճոյ ու չարածճի տեսք էր տալիս կողքի հանգոյցը, մի փոքր խոնարհած:

Ֆրանցը, սաստիկ գունատուած, մնացել էր կանգնած ու նայում էր չուրջը: Յետոյ, մի քիչ անցած, նա սկսեց խօսել.

—Կեցցէք, տիկին, ասաց նա, ասրիկու ձեր գիտէք:

Ու իսկոյն և եթ, կարծես վախենալով, թէ այդպէս հետուից սկսուած խօսակցութիւնը չուտով չի հասնի այն կէտին, որ իրան պէտք էր, նա շարունակեց ընրտ կերպով:

—Ո՞ւմն էք պարտական այս ամբողջ ճոխութեան համար...
Ձեր ամուսնուն, թէ՛ ձեր սիրականին...

Սիդօնին, առանց տեղիցը շարժուելու և նոյն իսկ առանց աչքերը վեր բարձրացնելու, պատասխանեց.

—Երկուսին էլ:

Փրանցը մի քիչ շփոթուեց այդ համարձակութիւնից:

—Ուրեմն դուք խոստովանում էք, որ այդ պարոնը ձեր սիրականն է:

—Հապա ի՞նչ զօհրումար պէտք է անեմ:

Փրանցը մի րոպէ լուռ նայեց նրան: Նա էլ էր գունատուել, չը նայելով իր հանգստութեանը, և մշտական թեթև ժպիտը չէր խաղում այլ ևս բերանի անկիւնում:

Փրանցը ընդհատեց լռութիւնը:

—Լաւ լսէք, Սիդօնի: Եղբօրս անունը, այն անունը, որ նա տուել է իր կնոջը, իմ անունն էլ է: Քանի որ Ռիսէլը այնքան անմիտ է, այնքան կուրացած, որ թոյլ է տալիս ձեզ խայտառակել այդ անունը, ինձ է մնում պաշտպանել մեր անունն պատիւը ձեր պատճառած խայտառակութիւնից... Ուստի խընդրում եմ ձեզ յայտնել պ. Փրոմօնին, որ իսկոյն և եթ մի ուրիշ սիրուհի գտնի ու այսուհետև նրա վրայ վատնի իր փողերը... Ապա թէ ոչ...

—Ապա թէ ոչ, հարցրեց Սիդօնին, որ նրա խօսած միջոցին շարունակ խաղում էր իր մատանիների հետ:

—Ապա թէ ոչ ես կը յայտնեմ եղբօրս, թէ ինչ բաներ են տեղի ունենում իր տանը, և դուք կ'ապշէք այն ժամանակ, տեսնելով Ռիսէլին նոյնքան վայրագ և նոյնքան ահուկի, որքան հեզ է նա սովորաբար: Իմ ասածները գուցէ նրան սպանեն, բայց կարող էք վստահ լինել, որ նա չի մեռնի մինչև որ ձեզ չը սպանի:

Սիդօնին ուսերը վեր քաշեց:

—Էհ, սպանում է, թող սպանի... Ի՞նչս պէտք է պակսի:

Այնպիսի դառն ու աշխարհից կտրուած ձայնով ասաց նա այդ բանը, որ Փրանցը յակամայից փոքր ինչ կարեկցութիւն զգաց դէպի այդ գեղեցիկ, ջահէլ ու երջանիկ էակը, որ մեռնելու մասին խօսում էր այդպիսի անտարբերութեամբ:

—Ուրեմն շատ շատ էք սիրում նրան, ասաց նա արդէն փոքր ինչ մեղմացած ձայնով... Ուրեմն շատ շատ էք սիրում այդ Փրոմօնին, որ գերադասում էք մեռնել, քան հրաժարուել նրանից:

Սիդօնին ուղղուեց տեղումը արագ շարժումով:

—Ո՞վ, Ես, Ես եմ սիրում այդ ցանցառին, այդ փալատի կտորին, այդ տղամարդու շոր հագած ողորմելի կնամարդին...

ինչեր էք ասում... Դա եղած թէ ուրիշը՝ ինձ համար միևնույնն է. դա պատահեց, դրա հետ կապուեցի...

— Բայց ինչու:

— Որովհետև պէտք էր այդպէս անել, որովհետև ես ցնորուածի պէս էի, որովհետև սրտումս բուն էր դրել և դեռ մնում է այնտեղ մի յանցաւոր սէր, որ ուզում եմ դուքս կորզել, ինչ գնով էլ լինի այդ:

Նա վեր էր կացել տեղիցը և խօսում էր Ֆրանցի հետ աչքերը գցած նրա աչքերին, բերանը մօտեցրած բերանին և սարսուռով իր ամբողջ էութեամբ:

Յանցաւոր սէր... Ո՞վ պէտք է լինէր նրա սիրածը:

Ֆրանցը վախճնում էր հարց տալ նրան:

Առանց դեռ ոչինչ կասկածելու, նա հասկանում էր սակայն, որ իր վրայ խոնարհուած այդ հայեացքը, այդ շունչը՝ ինչ որ զարհուրեցիկ զաղտնիք էին բանալու իր առաջ:

Բայց նա եկել էր գաղտնորի պաշտօն կատարելու և պարտական էր ամեն ինչ իմանալ:

— Ո՞վ է այդ մարդը... հարցրեց նա:

Սիդոնին պատասխանեց խուլ ձայնով.

— Ինքներդ շատ լաւ գիտէք, որ դուք էք այդ:

Եւ այդ ասողը նրա եղբօր կինն էր:

Երկու տարուց ի վեր նա իր քրոջ տեղն էր համարում նրան և երբեք ուրիշ կերպ չէր մտածում նրա մասին: Նրա աչքում, իր եղբօր կինը այլ եւ ոչ մի բանով չէր նմանում իր նախնին հարսնացուին, և իր կողմից մի ծանր յանցանք կը լինէր մի ամենաչնչին դիմադծով անգամ նմանեցնել այդ կնոջը այն օրիորդին, որին մի ժամանակ ինքը այնքան յաճախ կրկնել էր՝ «Ես ձեզ սիրում եմ» խօսքերը:

Իսկ այժմ այդ կինը իր բերնով խոստովանում էր, որ ինքը սիրում է նրան:

Խեղճ գաղտնորը մնացել էր ապշած, չլմած ու ոչ մի խօսք չէր գտնում նրան պատասխանելու համար...

Իսկ նա, կանգնած նրա դիմացը, սպասում էր...

Այն տենդոտ ու արեալից զարնանային օրերից մէկն էր, որոնց մի առանձին մեղկութիւն ու մեղամաղձութիւն է հաղորդում անցած անձրևների գոլորչին: Օգը դաղջ էր և լի նորափթիթ ծաղիկների անուշահոտութեամբ, որոնք այդ առաջին տաք օրը այնպիսի սաստիկ բուրմունք էին արձակում, ինչպէս ձնոնա-մուշտակի մէջ զրած մանիշակները: Այն սենեակը, ուր նրանք գտնուում էին, իր բարձր ու բաց պատուհաններով ներս էր չընչում այդ արբեցուցիչ բուրմունքները: Դրսեից լուռում էին կի-

բախտի հրաշխանների նուագները, գետի վրայ հնչող հեռաւոր ձայները և աւելի մօտ՝ տիկին Դօրսօնի սիրահալ ձայնը, որ հեծեծում էր.

On dit que tu te maries,

Tu sais que j'en puis mourir i i i ir!...

—Այո, Ֆրանց, դուք էք եղել միշտ իմ սրտի սիրածը, ասում էր Սիդօնին: Ոչ մի բան չը կարողացաւ ջնջել իմ սրտում կամ թուլացնել այդ սէրը, որից ես հրաժարուեցի այն ժամանակ, որովհետև ջահել աղջիկ էի, իսկ ջահել աղջիկները չեն հասկանում, թէ ինչ են անում: Երբ որ իմացայ, որ ձեզ վրայ սիրահարուած է բնութիւնից զրկուած ու անբախտ Դէզիրէն, սիրտս լցուեց մեծահոգութեամբ և ես վճռեցի երջանիկ դարձնել նրան՝ զոհելով իմ երջանկութիւնը ու իսկոյն և եթ յետ մղեցի ձեզ, որպէս զի գնայիք նրա մօտ: Ա՛խ, սակայն երբ դուք արդէն հեռացաք, ես հասկացայ, որ այդ զոհաբերութիւնը իմ ոյժերից վեր էր: Խեղճ Դէզիրէն՝ Ո՛րքան անիծել եմ նրան սրտիս խորքում: Կարող էք հաւատալ, այն ժամանակից ես խուսափում էի նրան հանդիպելուց: Չափազանց ծանր էր ինձ համար նրան տեսնել:

—Բայց եթէ դուք ինձ սիրում էիք, հարցրեց Ֆրանցը սաստիկ ցած ձայնով, —եթէ դուք ինձ սիրում էիք, ինչո՞ւ պատկուեցիք իմ եղբօր հետ:

Սիդօնին չը չփոթուեց:

—Ռիսէրի հետ պատկուելով ես մօտենում էի ձեզ: Ես ասում էի ինքս ինձ. «Ես չը կարողացայ նրա կիներ լինել: Ի՞նչ արած, նրա քայրը կը դառնամ: Գոնէ, այդպիսով ինձ թոյլ կը տրուի այսուհետեւ էլ սիրել նրան, և մենք չենք անցնիլ մեր ամբողջ կեանքը օտար մնալով միմեանցից»: Ուստի, քսան տարեկան օրիորդի միամիտ երազներ էին այդ, որոնց ունայնութիւնը շատ շուտով ապացուցեց ինձ կեանքը... Ես չը կարողացայ, Ֆրանց, սիրել ձեզ իբրեւ քայր. ես չը կարողացայ նոյնպէս և մոռանալ ձեզ. ամուսնութիւնս արգելք եղաւ այդ բանին: Եթէ մի ուրիշը լինէր իմ ամուսինը, գուցէ յաջողէր ինձ այդ, բայց Ռիսէրի կիներ էի ես և սարսափելի դրութիւն էր իմ դրութիւնը: Նա շարունակ խօսում էր ձեր մասին, ձեր յաջողութիւնների մասին, ձեր ապագայի մասին... Ֆրանցը այս էր ասում, Ֆրանցը այսպէս էր անում... Խեղճը անշափ սիրում է ձեզ: Եւ բացի այդ, որ ամենադարձուբերին էր ինձ համար, ձեր եղբայրը նման է ձեզ: Ձեր քայլուածքի, զիմագծերի, մանաւանդ ձեր ձայնի մէջ մի տեսակ տոհմական ընդհանուր բան կայ, այնպէս որ նրա գգուանքների ժամանակ

ես յաճախ փակում էի աչքերս, ասելով ինքս ինձ. «ես է ինձ գգուողը... Ֆրանսը...» Երբ նկատեցի, որ այդ յանցաւոր միտքը տանջում է ինձ ու ոչ մի բոպէ հանգիստ չի տալիս, այն ժամանակ աշխատեցի մոռացութիւն գտնել: Համաձայնեցի ականջ կախել ժօրժին, որ վաղուց ի վեր հետամուտ էր լինում ինձ, համաձայնեցի փոխել ապրելուս ձեւը ու աղմկայոյզ կեանք վարել: Բայց երգում եմ ձեզ, Ֆրանս, դուարձութիւնների այդ յորձանքի մէջ, որ քշում էր ինձ իր թափով, դուք ոչ մի բոպէ դուրս չէք եկել մտքիցս, և եթէ կայ մէկը, որ իրաւունք ունի գալու այստեղ ու ինձնից հաշիւ պահանջելու, անշուշտ այդ դուք չէք, դուք, որ ակամայ պատճառ էք եղել իմ այս դրութեան հասնելուն...

Նա լռեց....

Ֆրանսը չէր համարձակում աչքերը վեր բարձրացնել ու նրան նայել: Արդէն նա սկսել էր չափազանց գեղեցիկ, չափազանց բաղձալի գտնել այդ կնոջը:

Եւ սակայն իր եղբօր ամուսինն էր այդ:

Խօսել էլ չէր համարձակում նա: Խեղճը զգում էր, որ նախկին մոլեգին սէրը բռնակալ կերպով վերահաստատում էր իր սրտում, զգում էր, որ այսուհետև իր ամեն մի հայեացքը, ամեն մի խօսքը, ամեն մի արածը լինելու է միայն սիրոյ արտայայտութիւն:

Եւ սակայն իր եղբօր կինն էր այդ...

—Ա՛խ, թշուառ, թշուառ մարդիկ ենք մենք, ասաց խեղճ դատաւորը, վայր ընկնելով նրա կողքին բաղմոցի վրայ:

Այդ խօսքերը արդէն թուլամորթութիւն էին, զիջման սկզբնաւորութիւն, և կարծես ուզում էին ասել, թէ ճակատագիրը, այդքան անգութ լինելով, զրկել էր նրան պաշտպանուելու ոյժից:

Սիդօնին ձեռքը դրեց նրա ձեռքի վրայ ու չնձայ՝ «Ֆրանս... Ֆրանս», և նրանք մնացին այդպէս իրար կողքի, լուռ ու բացալառ, օրօրուելով տիկին Դօրսօնի ոռմանսի հնչիւններից, որոնք թաւուտների միջով կցկտուր կերպով հասնում էին նրանց ականջին:

Ton amour c'est ma folie.

Hélas! je n'en puis guéri i i i ir!...

(Բո սէրը գժուացրել է ինձ:

Աւաղ, դարման չը կայ այդ ցաւի իրիճս...)

Յանկարծ Ռիսլէքի բարձր հասակը ցցուեց դռան առաջ:

—Այստեղ եկէք, Շէր, այստեղ: Տաղաւարումս եմ:

Եւ իսկոյն և եթ նա ներս մտաւ իր աներոջ ու զոքանչի հետ, որոնց գնացել էր բերելու:

Սկսուեցին հարց ու բարենք և անվերջ գրկախառնութիւններ: Պէտք էր տեսնել, թէ ինչ հովանաւորական ձևով էր պ. Շէքը հարցումիորձ անում այդ ահագին տղամարդին, որի թևի տակիցն էր ինքը իր հասակով:

— Հը, մեր տղայ, ինչպէս է առաջ գնում ձեր Սուէցի քրանցքը. դո՞ն էք:

Տիկին Շէքը, որի աչքում Ֆրանցը ընդմիշտ մի փոքր մնացել էր իբր իր փեսացուն, փաթաթւում էր նրանից, մինչդեռ Ռիսլէրը, որ, ըստ իր սովորութեան, անչնորհք կերպով էր արտայայտում իր ուրախութիւնն ու հրճուանքը, պատշգամբում կանգնած, ձեռքերը սաստիկ շարժելով, ասում էր, թէ մի քանի պարարտ հերթեր պէտք է մորթել տայ անառակ որդու վերադարձի պատճառով, և աղմկալի ձայնով, որի թնդոցը անշուշտ լսւում էր բոլոր շրջակայ պարտէզներում, գոռում էր երգեցողութեան վարժուհուն:

— Տիկին Դօբսօն, տիկին Դօբսօն... ներեցէք ասածիս, բայց շատ տխուր բան էք ասում... Ջհաննամը ուղարկէք այսօր ձեր արտայայտիկ մեթօղը... Մի ուրախ բան ասէք, մի պար, որ կարողանամ մի քիչ պտոյտ գալ տիկին Շէքի հետ...

— Ռիսլէր, Ռիսլէր, գժուել էք, ինչ է, որդիս...

— Չէ, չի կարելի, մայրիկ... Այսօր անպատճառ պէտք է պարել... Դէ, հօպ...

Եւ նա սկսեց ծառուղիներում պարել մի վերին աստիճանի աւտոմատիկական վալս, քաշ տալով իր հետ շնչակտուր զոքանչին, որ ամեն քայլափոխում կանգ էր առնում կարգի բերելու համար իր գլխարկի բացուած ժապաւէնները և իր շալի, Սիգօնիի հարսանիքին զցած հրաշալի շալի ժանեակները:

Խեղճ Ռիսլէր, ուրախութիւնիցը կարծես հարբած լինէր:

Ֆրանցի համար մի անվերջանալի ու անմոռանալի օր էր այդ, լի սրտի թախիծով: Զբօսանք կառքով, զբօսանք նաւակով, թէյ Ռալֆօրթի կղզու կանաչներում,—մի խօսքով նրան վայելել տուեցին Անիէրի բոլոր հմայքները, և այդ ամբողջ ժամանակը, թէ արևառ ճանապարհին, թէ ցոլցողուն ալիքների վրայ, նա պէտք է ծիծաղէր, զրուցէր, պատմէր իր ճանապարհորդութիւնը, խօսէր Սուէցի պարանոցի մասին, ձեռնարկուած աշխատանքների մասին ու լսէր իր զաւակների դէմ միշտ զայրացած պ. Շէքի գաղտնի գանգատները և իր եղբոր մանրամասն բացատրութիւնները իր հնարած օպագրիչի մասին: «Պատուող, սիրելի Ֆրանց, պատուող ու տառներ-

կու անկիւնանիւ։ Սիդօնին թողնում էր, որ այդ պարոնները խօսակցեն, իսկ ինքը խորասուզուած էր թւում խոր մտածմունքների մէջ։ Ժամանակ առժամանակ նա մի խօսք, մի տխրագին ժպիտ էր ուղղում տիկին Դօրսօնին, իսկ Ֆրանցը, չը համարձակելով նայել նրան, աչքով հետևում էր նրա կապուտաստառ հովանոցի շարժումներին և սպիտակ շրջազգեստի փողփողումներին։

Ո՛րքան փոխուել էր Սիդօնին երկու տարուայ ընթացքում Ո՛րքան գեղեցկացել էր նա...

Մէկ էլ յանկարծ սարսափելի բաներ էին անցնում նրա մտքով։ Այդ օրը ձիարշաւ կար Լօնչանում։ Նրանց կառքի կողքով, համարեա քսուելով նրան, անցնում էին բազմաթիւ կառքեր, որ վարում էին նեղ քողքերի մէջ սզմուած ու ներկած Էրեաներով կանաչք։ Տիկնիկի դիրքով անշարժ նշատած իրանց տեղերում և մտրակները չիփ-չիտակ բռնած ձեռներին, նրանք կենդանութեան նշոյլ էին կրում միմիայն իրանց սև դրած և ձիերի գլուխներին ուղղուած աչքերում։ Նրանց անցած ժամանակը, ամենքը շուռ էին գալիս նրանց կողմը։ Բոլոր հայեացքները հետևում էին նրանց, կարծես տարուելով նրանց արագ ընթացքի քամուց։

Սիդօնին նմանում էր այդ արարածներին։ Նա էլ կարող էր վարել այդպէս ժօրժի կառքը. չէ որ Ֆրանցը ժօրժի կառքումն էր։ Նրա խմածն էլ ժօրժի գինին էր։ Նրանց ընտանիքի վայելած ամբողջ ճոխութեան աղբիւրը ժօրժն էր։

Ամօթալի, վրդովեցուցիչ բան։ Նա ուղում էր աղաղակել այդ իր եղբորը. Նոյն իսկ նա պարտական էր այդ անկ, քանի որ յատկապէս դրա համար էր եկել։ Բայց այլ ևս նա այդքան քաջութիւն չէր զգում իր մէջ։

Խեղճ գատաւոր...

Երեկոյան, երբ ճաշելուց յետոյ նստել էին դահլիճում, որի բաց պատուհաններով զովութիւն էր գալիս գետից, Ռիսլէրը խնդրեց Սիդօնին երգել։ Նա ուղում էր, որ իր կինը ցոյց տար Ֆրանցին իր բոլոր նոր շորհքները։

Դաշնամուրին յենուած, Սիդօնին չեմ ու չում էր անում տխուր դէմքով, մինչդեռ տիկին Դօրսօնը ճնգճնգապէս էր դաշնամուրը, թափահարելով իր երկար ճալվերը։

— Բայց ես ոչինչ չը գիտեմ Խոնչ կարող եմ երգել։

Սակայն վերջ ի վերջոյ նա տեղի տուեց։ Մոմերի դողող-ջուռն ցոլքում, որոնք կարծես անուշահոտութիւններ էին ծխում, որովհետև օդը լիքն էր պարտէզի եղբակներին ու սմբուլների բուրմունքով, նա, գունատ, հիասթափ ու այս աշխարհից վե-

բացած, երգել սխեց մի կրէօլական երգ, որ շատ տարածուած էր Լուիզիանում *) և որ տիկին Դօբսօնը ինքն էր փոխադրել երգեցողութեան և դաշնամուրի համար.

Pauv'pitit mam'zelle Zizi,

C'est l'amou, l'amou qui tourne la tête à li.

(Սեղճ փոքրիկ օրիորդ Զիզի,

Սէրն է, սէրն է նրան գոռացնողը):

Եւ այդպէս երգելով սիրահարութիւնից գծուած թշուառ փոքրիկ Զիզիի պատմութիւնը, Սիդօնին այնպիսի կերպարանք ունէր, կարծես ինքն էլ հիւանդ լինէր սիրահարութիւնից: Ինչ աղեկտուր արտայայտութեամբ, ինչ վիրաւոր աղանու ձայնով էր կրկնում նա այդ յանկերգը, որ այնքան մեղամաղձիկ է և քաղցրաւոր՝ մանկական թոթաւանք յիշեցնող զաղութային բարբառով:

C'est l'amou, l'amou qui tourne la tête à li.

Խեղճ դատաւորն էլ կարող էր այդպէս գոռել:

Բայց ոչ: Սիդօնին շատ անյաջող էր ընտրել իր բռնանքը: Օրիորդ Զիզիի անունը լսելուն պէս Ֆրանցը մաքով տեղափոխուեց յանկարծ Մառէ թաղի տխուր սենեակներից մէկը, հեռու, շատ հեռու Սիդօնիի դահլիճից, և նրա սրտի գորովը զարթեցրեց նրա երևակայութեան մէջ խեղճ Դէզիրէ Դելօբէլի պատկերը, որ սիրում էր նրան այնքան ժամանակից ի վեր: Մինչև տասն հինգ տարեկանը նրան ուրիշ կերպ չէին անուանում, քան Զիրէ կամ Զիզի, և հէնց նա էր այդ կրէօլական երգի փոքրիկ խեղճ Զիզին, միշտ լքուած և միշտ հաւատարիմ սիրահարը: Ել այժմ Սիդօնին թող երգի ինչքան ուզում է. Ֆրանցը այլ ևս չի լսում նրան, չի տեսնում նրան: Նա հեռու է այժմ, այնտեղ, այն մեծ բազկաթոռի մօտ, այն ցածիկ աթոռի վրայ, ուր նա այնքան անգամ գիշերները սպասում էր Դէզիրէի հօրը: Այո, այնտեղ էր նրա փրկութիւնը, միմիայն այնտեղ: Պէտք էր ապաստանուել այդ մանկական սրտի սիրոյ մէջ, պէտք էր անձնատուր լինել նրան ու ասել. «Առ ինձ... փրկի՛ր ինձ»... Եւ ո՞վ գիտէ: Շատ շատ էր սիրում նրան Դէզիրէն: Գուցէ նա կարողանար նրան փրկել, բժշկել այդ յանցաւոր կրքից:

—Ո՞ր... հարցրեց Ռիսլէրը, տեսնելով, որ եղբայրը շտապով վեր կացաւ, հէնց որ պրծաւ վերջին բխուրնէլը:

*) Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգներից մէկը, Ամերիկայի այդ մասում զաղութներ հաստատեցին Ֆրանսիացիք XVII դարում և, ի պատիւ Լուի XIV թագաւորի, անուանեցին Լուիզիան, Կրէօլ կոչւում են զաղութներում ծնուած եւրոպացիները:

—Գնում եմ... Ուշ է։

—Ի՞նչպէս թէ գնում ես. այստեղ չես քնելու միթէ։ Ահ-
նեաւիդ պատրաստ է։

—Բոլորովին պատրաստ,—աւելացրեց Սիդօնին մի առան-
ձին տեսակ հայեացքով։

Ֆրանսը սաստիկ հակառակեց։ Նրա ներկայութիւնը ան-
հրաժեշտ էր Պարիզում, որովհետեւ Լճիկերութիւնը շատ կարեւոր
յանձնարարութիւններ էր տուել նրան։ Դեռ փորձում էին
նրան համոզել չը թողնել, որ գնայ, երբ նա արդէն նա-
խասենակումն էր, անցնում էր լիալուսնի շողերով ողո-
ղուած պարտէզով և աղմկայոյզ Անիէրով վազէվազ դիմում դէ-
պի երկաթուղու կայարանը։

Երբ նա հեռացաւ ու Ռիսլէրը գնաց իր սենեակը, Սիդօ-
նին ու տիկին Դօրսօնը մի քիչ մնացին կանգնած դահլիճի պա-
տուհանների մօտ։ Հարեան Կազինօյի երաժշտութիւնը հաս-
նում էր նրանց ականջին մակոյկավարների «օհէ»-ների և պա-
րերի աղմուկի հետ, նման թմբուկի չափածոյ ու խլաձայն շար-
ժումներին։

—Այ քեզ քէֆ խանգարող... ասում էր տիկին Դօրսօնը։

—Օ՛, ես նրա եղջիւրը կտորեցի. բայց պէտք է զգոյշ լի-
նեմ... Այժմ թունդ հսկողութեան տակ կը լինեմ։ Սաստիկ նա-
խանձոտն է... Գրելու եմ Կազարօնին, որ մի փոքր ժամանակ չը
զայ այստեղ. իսկ դու վաղը առաւօտ ասա Ժօրժին, թող գնայ
մի երկու շաբաթ անց կ'ացնի Սալինիում։

III

Խեղճ փոքրիկ օրիորդ Զիզի

Օ՛հ, սրբան երջանիկ էր Դէզիրէն։

Ֆրանսը, ինչպէս այն հին երանելի ժամանակներում, ա-
մեն երեկոյ գալիս էր նստում նրա ոտների մօտ ցածիկ աթոռի
վրայ, բայց այժմ այլ ևս չէր խօսում Սիդօնի մասին։

Առաւօտեան, հէնց որ նա նստում էր աշխատելու, դուռը
կամաց բացւում էր. «Բարի լոյս, օրիորդ Զիզի»։ Ֆրանսը այժմ
միշտ այդպէս նրա փոքրացուցիչ անունով էր կանչում նրան
և պէտք է տեսնէիք, թէ ինչպէս քաղցր էր ասում նա. «Բարի
լոյս, օրիորդ Զիզի»։

Երեկոյեան նրանք միասին սպասում էին «հայրիկին» և
մինչ Դէզիրէն աշխատում էր, Ֆրանսը զող էր ազգում նրան
իր ճանապարհորդական պատմութիւններով։

—Ի՞նչ է պատահել քեզ, աղջիկ։ Բոլորովին փոխուել ես,

ասում էր նրան տիկին Դըլօբէլը, որ զարմանում էր, տեսնելով նրան այդպէս ուրախ և մանաւանդ այդպէս աշխայծ:

Եւ յիրաւի, փոխանակ առաջուան պէս շարունակ թաղուած մնալու իր բազկաթոռում ջահէլ տատիկի ինքնուրացութեամբ, փոքրիկ կաղիկը ամեն րոպէ վեր էր կենում տեղից, մօտենում էր պատուհանին այնպիսի թափով, կարծես թևեր բուսած լինէին մէջքին, վարժուում էր շիտակ, շիփ-շիտակ կանգնել, կամաց ձայնով հարցնելով մօրիցը.

—Ման որ չեմ գալիս, հօ չի երևում:

Նրա կօքէտութիւնը, որ մինչև այդ ժամանակ կենտրոնանում էր միմիայն մազերի յարդարման մէջ, տարածւում էր այժմ նրա ամբողջ անձի վրայ, ինչպէս նրա գանգուր և նուրբ երկար մազերը՝ արձակուած ժամանակ: Օ՛, սաստիկ, սաստիկ կօքէտ էր դարձել նա այժմ, և ամենքը շատ լաւ նկատում էին այդ: Նոյն իսկ մօղային թռչնիկներն ու ճանճերը մի առանձին տեսք էին ստացել այժմ:

Օ՛, անշուշտ երջանիկ էր այժմ Դէզիրէ Դըլօբէլը: Մի քանի օրից ի վեր պ. Ֆրանցը խօսում էր բոլորով միասին քաղաքից դուրս զբօսանք կատարելու մասին, և որովհետև հայրիկը, որ միշտ այնքան բարի էր ու մեծահոգի, համաձայն էր, որ մայր ու աղջիկ մի օր արձակուրդ վայելեն, նրանք չորսով զբօսանքի գնացին մի կիրակի առաւօտ:

Ձէք կարող երևակայել, թէ ինչ հրաշալի եղանակ էր անում այդ օրը: Երբ առաւօտը վաղ, ժամի վեցին, Դէզիրէն, պատուհանը բանալով, վաղորդեան մշուշի միջով տեսաւ արդէն տաքացած ու լուսաշող արեգակը ու մտածեց ծառերի, դաշտերի ու ճանապարհների և առհասարակ ամբողջ հրաշալի բնութեան մասին, որ նա չէր տեսել այնքան ժամանակից ի վեր և որ այժմ տեսնելու էր Ֆրանցի հետ թևանցով արած, աչքերը լցուեցին արտասուքով: Եւ այդպէս երկար ժամանակ կանգնած նա զմայլում էր, լսելով զանգակների ձայնը ու փողոցների սալայտակից բարձրացող աղմուկը և ղիտելով կիրակնօրեայ կենդանութիւնը, աղքատների այդ տօնը, որ փայլեցնում է նոյն իսկ անխափաճառ երեխաների այտերը, և առհասարակ այդ բացառիկ առաւօտուայ ամբողջ արշալոյսը:

Նախքան թաց երեկոյեան Ֆրանցը ընծայել էր նրան մի հովանոց, մի փոքրիկ հովանոց փղոսկրէ կոթով. դրանով Դէզիրէն լրացրեց իր վերին աստիճանի խնամքով յարդարուած, բայց և վերին աստիճանի պարզ արդուզարդը, ինչպէս վայել էր մի խեղճ կաղիկի, որ ուզում է չը նկատուել ման գալիս: Բայց այս անգամ խեղճ կաղիկը ուղղակի պառնչելի էր:

Ուղիղ ինը ժամին Ֆրանսյը եկաւ ամբողջ օրով վարձուած կառքով ու բարձրացաւ վերեւ իր հիւրերին կանչելու։ Օրիորդ Զիդին, ճաղաչարին յենուելով, մէն-մենակ իջաւ ներքեւ, առանց ամենեւին տատանուելու։ Մայրը իջնում էր նրա յետից, աչքը վրան պահելով, իսկ հուշակաւոր գերասանը, վերարկուն թեկն դրած, առաջ վազեց երիտասարդ Ռիսէրի հետ՝ կառքի դռնակը բանալու։

Օ՛ր, հրաշալի զրօսանք, սքանչելի վայրեր, սքանչելի գետ, սքանչելի ծառեր...

Դէզիրէից մի հարցնէք, թէ ուր էին գնացել. նա երբէք չիմացաւ այդ։ Նա կ'ասի ձեզ միայն այն, որ արևը աւելի փայլուն էր այնտեղ, քան որ և է ուրիշ տեղում, թուղունները աւելի դուարթ, անտառները աւելի ստուերաշատ, և սուտ չի ասի։

Երեսայ ժամանակը նա մի քանի անգամ այդպէս երկար զրօսանքներ էր կատարել քաղաքից դուրս, բաց օդում։ Բայց յետոյ յարատեւ աշխատանքը, չքաւորութիւնը և հաշմանդամներին այնքան ախորժելի նստական կեանքը նրան, այսպէս ասած, միևնույն էին Պարիզի այն հինաւուրց թաղում, ուր նա ապրում էր և ուր սովորել էր բաւականանալ այն մշտանման հորիզոնով, որ կազմում էին բարձր տանիքները, երկաթէ վանդակներով պատուհանները և գործարանների ծխնելոյզները, որոնց նոր կարմիր աղիւսները խիստ գծադրւում էին պատմական ապարանքների սև պատերի երեսին։ Վաղուց ի վեր նա չէր տեսնում ուրիշ ծաղիկներ, բացի իր պատուհանի պատաստուկներից, և ուրիշ ծառեր, բացի Ֆրոմօնների գործարանի ակացիաներից, որոնք հետուից ընդհնամարում էին ծխի մէջ։

Ուստի հեշտ է երեակայել, թէ ինչ հրճուանքով լցուեց նրա սիրտը, երբ նրանք բոլորովին դուրս եկան քաղաքից։ Սրտի բերկրութեամբ և աշխոյժ ստացած երիտասարդութեամբ թեւաւորուած, նա հիանում էր ամեն բանի վրայ և ծափ էր տալիս ու ծըւծըւում թուղունների նման, և նրա միամիտ հետաքրքրութեան բուռն մղումները սքողում էին նրա քայլուածքի անհաստատութիւնը։ Կարելի էր հաստատ ասել, որ կաղութիւնը շատ էլ աչքի չէր ընկնում։ Բացի այդ, Ֆրանսյը կողքին պատրաստ էր նրան նեցուկ լինելու ու ձեռքը բռնելու փոսերը անցնելիս, և միշտ այնպէս կամակատար, այնպիսի քաղցր հայեացքով։ Այդ հրաշալի օրը ամբողջապէս անցաւ ինչպէս մի երազ։ Ծիւղերի միջով շողիանման նշմարուող կասկածալի երկինքը, ծառերի տակի պատսպարուած ու խորհրդաւոր հորիզոնները, ուր ծաղիկները աւելի ուղիղ ու բարձր են բուսնում և ոսկեգոյն մա-

մուսնները արևի շողքեր են թւում կաղնիների բունի վրայ, բացատների անսպասելի լոյսը, ամեն ինչ, նոյն իսկ ի բաց շառած բացօթեայ երկարատև դրօսանքի յողնածութիւնը, հրճուեցնում և զմայլեցնում էր Դէզիրէին:

Իրիկնագէմին, երբ անտառի ծայրից միջնադի միջով տեսաւ դաշտում դէպի աջ ու ձախ ձգուող սպիտակ ճանապարհները, արծաթէ ժապաւէնի նման գետը և հեռւում, երկու բլուրների արանքին, գորշ տանիքների, սլաքների ու գմբէթների մի մշուշապատ զանգուած, որ, ինչպէս ասում էին, Պարիզն էր, նա մի հայեացքով դրոշմեց իր յիշողութեան անկիւններից մէկում այդ ամբողջ ծաղկափթիթ տեսարանը, այդ բնութիւնը, որ համակուած էր սիրոյ և յունիսեան սրափշի բուրմունքով, կարծես թէ այլ ևս երբէք, երբէք նա տեսնելու չէր այդ բնութիւնը:

Այդ հիանալի դրօսանքից բերած փունջը ամբողջ մի շաբաթ բուրմունք էր տարածում սիրուն կաղիլի սենեակում: Սմբուլի, մանիշակի և սրափշի հետ խառն այդտեղ կային հազար ու մի փոքրիկ անանուն ծաղիկներ, նուաստների բաժինը կազմող ծաղիկներ, որոնց սերմերը քամին բերում է ամեն տեղ ու քիչ-քիչ ցանում ճանապարհների ափերին:

Քանի-քանի անգամ այդ շաբաթուայ ընթացքում Դէզիրէն երևակայութեամբ կրկնեց այդ դրօսանքը, դիտելով այդ քնքոյշ ծաղկապսակների բաց կապոյտ ու ալ կարմիր դոյները և հազար ու մի նուրբ երանգները, որ ծաղիկները հնարել են գունագէտ նկարիչներից շատ առաջ: Մանիշակները յիշեցնում էին նրան իրանց քաղելու տեղը, այն մամռապատ փոքրիկ թումբը, ուր նա ու Յրանցը, մատներն իրար խառնելով, տերեւների տակ փնտրում էին այդ ծաղիկներից: Այդ մեծ ջրածաղիկները նա քաղել էր մի փոսի ափին՝ որ դեռ բոլորովին թաց էր ձմեռուայ անձրևներից, և նրանց հաանելու համար նա պինդ յենուել էր Յրանցի թիկն: Այդ բոլորը նա յիշում էր աշխատելու ժամանակ, մինչդեռ քաց պատուհանովը ներթափանցող արևը շողշողեցնում էր կօլիբրինների փետուրները: Գարունը, երիտասարդութիւնը, երգերն ու բուրմունքները կերպարանափոխել էին հինգերորդ յարկում գրտնուող այդ տխուր արհեստանոցը, և Դէզիրէն, հոտ քաշելով իր մտերմի փունջից, լուրջ կերպով ասում էր մօրը.

—Նկատել ես, մայրիկ, ի՞նչ լաւ հոտ ունեն այս տարի ծաղիկները...

Յրանցն էլ սկսում էր ենթարկուել սիրոյ հմայքին: Փոքր առ փոքր օրիորդ Զիզին տիրապետում էր նրա սրտին և դուրս

էր վանում այնտեղից Սիդօնի յիշատակն անգամ: Ճիշտ է, որ խեղճ դատաւորը ամեն ճիգ գործ էր դնում դրա համար: Սրբուայ բոլոր ժամերին նա Դէզիրէի կողքին էր լինում և փարում էր նրան, ինչպէս մի երեխայ: Դեռ ոչ մի անգամ սիրտ չէր արել զնալ Անիէր: Շատ էր վախենում Սիդօնից:

— Ինչու ամենին մեր կողմերը չես գալիս... Սիդօնին քեզ հարցնում է, — ասում էր երբեմն-երբեմն Ռիսլէրը, երբ եղբայրը մտնում էր նրան տեսնելու գործարանում:

Բայց Ֆրանցը վճռին հաստատ էր մնում և միշտ մի որեւէ գործ պատրուակ էր բերում, շարունակ իր այցելութիւնը միւս օրուայ յետաձգելու համար: Այդ դժուար չէր՝ Ռիսլէրի հետ, որ աւելի քան երբեկիցէ զբաղուած էր իր սպագրիչով, որ արդէն սկսել էին չիսել:

Ամեն անգամ, որ Ֆրանցը ներքև էր գալիս եղբօր մօտից, ծերունի Սիգիզմունդը ճանապարհը պահում էր և միասին մի քանի քայլ գնում էր նրա հետ, փայլկտաւէ ահագին թնոցները հագին և գրչակոթին ու գրչահատը ձեռքին: Նա միշտ տեղեակ էր պահում Ֆրանցին գործարանի գործերից: Մի ժամանակից ի վեր գործերը կարծես դէպի լաւն էին գնում: Պ. Ժօրժը կանոնաւոր կերպով գալիս էր իր գրասենեակը և ամեն երեկոյ վերադառնում էր Սալինի քնելու: Այլ ևս նրա անունից հաշիւներ չէին բերում զանձարանը: Տիկինն էլ, հէնց իմանաւ, իրան հանգիստ էր պահում Անիէրում:

Գանձապահը ցնծում էր:

— Տեսնում ես, որդիս, որքան լաւ արեցի, որ քեզ գրեցի... Հէնց միայն գալդ բաւական եղաւ ամեն ինչ կարգի կանոնի տակ զցելու համար... Սակայն, այնուամենայնիւ, աւելցնում էր նա ըստ իր սովորութեան, այնուամենայնիւ... վստահութիւն չունեմ (châi bas confiance)...

— Մի վախեցէք, պարոն Սիգիզմունդ, ես այստեղ եմ, ասում էր դատաւորը:

— Հօ չուտով չեմ գնալու, չէ, սիրելի Ֆրանց:

— Չէ, չէ... Դեռ մի մեծ գործ կայ, որ գնալուց առաջ պէտք է վերջացնեմ:

— Որ այդպէս է, աւելի լաւ:

Ֆրանցի մեծ գործը՝ Դէզիրէ Դըլօրէլի հետ պսակուելն էր: Նա ոչ ոքի, նոյն իսկ իրան՝ Դէզիրէին դեռ ոչ մի խօսք չէր ասել այդ բանի մասին, բայց օրիորդ Զիզին անչուշտ մի քիչ զլխի էր ընկնում, որովհետև օրէցօր զուարթանում ու սիրունանում էր, կարծես նախատեսնում էր, որ չուտով գալու է

այնպիսի մի բողբ, երբ ինքը կարէր է ունենալու իր ամբողջ ուրախութեանը և ամբողջ գեղեցկութեանը:

Մի կիրակի, կէսօրից յետոյ, նա ու Ֆրանցը մենակ էին մնացել արհեստանոցում: Տիկին Դըլօբէլը մի քիչ առաջ տանից դուրս էր եկել, սաստիկ հպարտանալով, որ կարող էր մի անգամ դրսևում երևալ իր մեծ մարդու հետ թեանցուկ, և թողնելով իրանց բարեկամ Ֆրանցին՝ իր աղջկանը ընկերութիւն անելու: Ֆրանցը այդ օրը շատ լաւ էր հագնուած, ոտից մինչև գլուխ տօնական տեպր ունէր և դէմքի տարօրինակ արտայայտութիւն, միանգամայն ամաչկոտ և՛ վճռական, խանդաղատ և՛ հանգիսաւոր, ու միմիայն այն ձևը, որով փոքրիկ ցածիկ աթոռը եկաւ տեղաւորուեց մեծ բազկաթոռի կողքին, բաւական էր, որ մեծ բազկաթոռը հասկանար, որ ինչ-որ շատ կարևոր գաղտնիք են հաղորդելու իրան, գաղտնիք, որի ինչ լինելը մի քիչ գուշակում էր նա: Խօսակցութիւնը սկսուեց անտարբեր խօսքերով, որոնք ամեն բողբ ընդհատուած էին երկար ու ձիգ լռութիւններով, այնպէս, ինչպէս ճանապարհին ամեն մի կայարանում կանգ են առնում, որպէս զի ոյժ հաւաքեն ճանապարհորդութեան վերջի համար:

— Լաւ եղանակ է անում այսօր:

— Հա, հիանալի եղանակ է:

— Մեր փունջը մինչև այժմ էլ հրաշալի հոտ ունի:

— Հա, շատ հրաշալի...

Եւ նոյն իսկ այդպիսի հասարակ խօսքեր արտասանելիս նրանց ձայները յուզուած էին այն բանից, ինչ որ ասուելու էր իսկոյն:

Վերջապէս, փոքրիկ ցածիկ աթոռը մի քիչ էլ մօտեցաւ մեծ բազկաթոռին, և աչք աչքի մէջ ու թեքով իրար փաթաթուած՝ այդ երկու մանկանման էակները չհնջացին միմեանց անունները:

— Դէզիրէ:

— Ֆրանց:

Այդ բողբին մէկը դուռը ծեծեց:

Հարուածը շատ թեթիւ էր ու զգոյշ. երևում էր, որ դուռը խփողը մի նրբաձեռնոց ձեռք է, որ վախենում է կեղտոտուել ամենաթեթիւ հպումից:

— Մտէք... ասաց Դէզիրէն փոքր ինչ սրտնեղութեամբ, և իսկոյն ներս մտաւ Սիդօնին՝ սիրուն, կօքեւտ ու բարի: Նա եկել էր տեսնելու իր սիրունիկ Զիդին, մի բողբով մտել էր նրան համբուրելու համար: Ո՛րքան ժամանակ է, որ ուզում էր գալ, բայց չէր յաջողուում:

Ըստ երևոյթին, Ֆրանցի ներկայութիւնը նրան սաստիկ զարմացրեց, և բոլորովին անձնատուր եղած իր բարեկամունդ հետ խօսելու հրճուանքին, նա հազիւ թէ մի հայեացք գցեց իր տեղրի վրայ, Հազար ու մի քաղցր խօսքերից, գգուանքներից ու անցեալի յիշգուծիւններից յետոյ նա ցանկութիւն յայտնեց տեսնելու սրահի պատուհանը և Ռիսլէրների բնակարանը, Նրան հետաքրքրում էր կենդանացնել այդպէս յիշգուծեան մէջ իր ամբողջ ջանքութիւնը:

— Յիշում էք, Ֆրանց, թէ ինչպէս Կօլիբրի իշխանունին մտնում էր ձեր սենեակը, գլուխը չիփ-չիտակ բռնած՝ փետուր-ներից չինած թագի տակ:

Ֆրանցը պատասխան չը տուեց, որովհետև չափազանց յուզուած էր: Նրա սիրտը վկայում էր, որ իր համար, միմիայն իր համար էր եկել այդ կինը, որ նա ուզել էր տեսնել իրան, թոյլ չը տալ, որ ինքը ուրիշին պատկանի, և խեղճը սարսափով նկատում էր, որ նա կարող է այդ անել առանց մեծ ճիգի: Նրա ներս մտնելուն պէս, իր սիրտը արգէն նորից նրանն էր:

Դէզիրէն ոչինչ կասկած չէր տանում: Այնքան անկեղծ ու մտերմական կերպարանք ունէր Սիդօնին: Եւ բացի այդ, չէ՞ որ նա ու Ֆրանցը քոյր ու եղբայր էին այժմ: Ի՞նչ սիրահարութիւն կարող էր լինել այժմ նրանց մէջ:

Եւ սակայն խեղճ կաղիկը անորոշ կերպով նախազգաց իր գլխին գալիք դժբախտութիւնը, երբ Սիդօնին, չէմբին հասնելով ու ոտը գրեթէ դուրս դրած, անհոգաբար չուռ եկաւ ու ասաց իր տեղրին.

— Ի դէպ, Ֆրանց, Ռիսլէրը խնդրեց, որ այսօր քեզ տանեմ մեր մօտ ճաշի... Կառքը ներքեում սպասում է... Գործարան գնալիս նրան էլ հետն երս կ'առնենք:

Ու յետոյ աւելացրեց ամենապարզ ձևով ժպտով.

— Կը թողնես որ գայ, չէ՞, Զիրէ, Հանգիստ եղիր, էլի յետ կը տանք քեզ:

Եւ Ֆրանցը այնքան ապերախտ գտնուեց, որ թողեց ու գնաց:

Նա գնաց առանց տատանուելու, առանց դէթ մի անգամ յետ նայելու, տարուելով իր կրքից, ինչպէս մի ալէկոծ ծովի յորձանքից, և ոչ այդ օրը, ոչ էլ հետեւել օրերը և առհասարակ երբէք այնուհետև օրիորդ Զիրիի մեծ բազկաթոռը չը կարողացաւ իմանալ, թէ ինչ էր այն հետաքրքրական բանը, որ փոքր աթոռը ուղւում էր իրան ասել:

S. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Եր օտուցաւորի)